

3.3. БОЛА МАВЗУСИНИ ЁРИТИШДА ЖУРНАЛИСТГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Режа:

1. Болалар мавзусини ОАВда ёритишида журналистларга қўйиладиган талаблар.
2. Болалар мавзусини ёритишида журналист одоб-ахлоқ меъёрлари.
3. Болалар учун мўлжалланган нашрлар.

Асосий тушунчалар: бола, етим бола, ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ бўлган болалар, ногирон бола, бола ҳуқуқи, имконияти чекланган болалар, алоҳида эҳтиёжли болалар, ўқитишида муаммолари бор болалар.

Мавзу бўйича адабиётлар:

1. *Атақулова Э. Кичкингой қалби – Ватан ичра ватандир!*
(Я.Саъдуллаева билан сұхбат)// “Маърифат” газетаси 2012, 2-июнь
2. *Трубицына Л. Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат.*
Мақолалар тўплами. –Москва., 2002. 3-4-бетлар.
3. *Жамилова Б. Ўзбек болалар публицистикаси.-T., “Фан” нашириёти,*
2006.

Бугунги кунда Ўзбекистонда “Тонг юлдузи”, “Класс” газеталари ва “2x2”, “Знайка”, “Ғунча” “Гулхан”, “Родничок”, “Ёш куч”, “Синфдош” каби журналлар, “O‘zbekiston”, “Sport”, “Yoshlar”, “Madaniyat va ma’rifat”, “Dunyo bo’ylab” ва “Toshkent”, “Navo”, “Bolajon” телеканаллари, “Yoshlar”, “Орият доно”, “Masha’l”, “Пойтахт” радиоканалларининг ҳар бирида болалар учун кўрсатув ва эшилтиришлар мавжуд. “Yoshlar” телерадиоканали қошида 2013 йил 1 июнь куни очилган “Bolajon” телеканалидаги кўрсатувлар кундан кунга мазмунан бойиб бормоқда. Айтиш жоизки, мазкур ОАВ болалар аудиторияси учун қизиқарли бўлган ахборотларни етказади. Бунда болаларнинг тили, дунёқарashi, қизиқишилари, ўй-фикрлари тўлақонли акс этиши уларнинг

хоҳишистаклари, таклифлари асосида амалга оширилади. Шу боис, болалар ўз нашрларини қизиқиб ўқийдилар, кўрсатувларни томошақилиб, радиодаги ўзлари учун мўлжалланган эшиттиришларни мароқ билан томоша қиласидилар. Унда ўзлари ҳам иштирок этишга ҳаракат қиласидилар.

Болалар масалаларининг ОАВда ёритилиши ҳақида гап кетганда, аввало катталар журналистикаси билан болалар журналистикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини яхши ажратиб олиш керак бўлади.

! Ўхшаш жиҳати: болалар ва катталар журналистикасининг ўхшашлиги ҳар иккаласи ҳам аудиторияга ахборот узатиш билан шугилланади.

!Фарқли жиҳатлари:

- аудиториянинг турлича эканлиги; яъни, болалар журналистикаси аудиториясини 5-14 ёшгача бўлган болалар ташкил этади;
- болалар журналистикаси катталар журналистикасига қарагандা ижодий жиҳатдан мураккаброқ;
- болаларнинг борлиқни ҳали ўз дунёларида, тассавурларида кўрадилар;
- болаларга бериладиган ахборотнинг содда ва тушинарлиги.

Ана шу фарқли жиҳатлардан ташқари болалар журналистикаси соҳада ёзадиган ижодкорлар тажрибасида синалган қатор ўзига хос хулосалар ҳам борки, буларни билиш бўлгуси журналистлар учур фойдадан ҳоли бўлмайди.

! “...Болалар журналистикаси – қийин соҳа. Махорат билан бирга болаларга нисбатан ўта яқинлик, ўзига хос меҳр бўлиши керак. Ўзини ўраб турган муҳитни, ташқи дунёни болаларча кўра олиш жуда муҳим. Катталар матбуотида айтиладиган саҳифа-саҳифа гапларни ярим ёки

бир қозозда ифодалашига мажбурсиз. Чунки боланинг қабул қилиши қобилияти ва сабри шунга етади. Мен кичкитойларни назарда тутяпман. Ёки, дейлик, болаларга бир ўйин ҳақида ёзмоқчисиз. Ўша ўйинни болалар билан бирга ўйнашингиз керак. Ана ўшандагина боланинг дилидан нима ўтаётганини, у нимани ҳис этаётганини биласиз. Болалар журналистининг зийраклиги ҳам шунда. Айтишади-ку, “Ниҳолни қандай парварии қилсанг, шунга яраша ҳосилини оласан”, деб. Болалар учун ёзилган матнда (у хоҳ мақола бўлсин, хоҳ лавҳа) “буғунги ҳаёт”, “замон талаби”, “тарбия” каби сўзларни қўлламасдан давр руҳини сингдириши керак. Ҳар бир сўз болани тарбиялашга, уни тўғри йўлга бошлишга хизмат қилиши лозим.

Болалар журналистини мен эзгулик тарзиботчилари деб атаган бўлардим. Бу соҳада ёзадиганлар ҳалол, покиза, содда ва ростгўй бўлишилари зарур. Ва албатта, болаларни яхши кўриши керак.”¹

Яйра Саъдуллаева, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, кўп йиллар “Ғунча” журналида бош муҳаррир бўлиб ишлаган.

Журналистик материалда битта муаммо айнан аниқликни, мавзудан чиқиб кетмасликни таъминлагани боис, фикрни аниқ ва равшан фактларга асосланган ҳолда ифодалай олади.

! Агар журналистнинг шахсан ўзи воқеа-ҳодисанинг гувоҳи бўлмаса, тайёрлаган материалида маълумотни қаердан, кимдан олинганлиги ҳақидаги манба кўрсатилиши шарт.

Буғунги кунда республика ОАВида болаларнинг фикри озми-кўпми ёритилади, аммо бу ҳали етарли эмас. Қолаверса, ушбу материалларнинг

¹ Атакулова Э. Кичкитой қалби – Ватан ичра ватандир! (Я.Саъдуллаева билан сухбат)// “Маърифат” газетаси 2012, 2-июнь

ҳаммаси ҳам болалар масалаларини ёритиш билан боғлиқ мезонларга жавоб бермайди.

Олиб борилган таҳлиллар натижалариға кўра, республиканинг қатор ижтимоий-сиёсий, тармоқ ва хусусий, яъни катталарга мўлжалланган нашрларда болалар мавзусининг ёритилишида қатор камчиликлар мавжуд бўлиб, уларга қуидагилардан иборат:

- ✓ катталар учун мўлжалланган нашрларда болалар фикри катталар талқинида берилиши кузатилади;
- ✓ боладан интервью олинганда у худди катталарда фикрлайди;
- ✓ журналистларнинг кўпчилиги боладан интервью олишни билмайди;
- ✓ айрим журналистлар учун боланинг фикри аҳамиятсиздай кўринади;
- ✓ журналистлар агар ўз материалида бола фикрини бериш керак бўлса, буни улардан сўраб ўтиrmай, воқеликни бола номидан ўзлари “талқин” қилиб қўя қоладилар;
- ✓ радио ва телевидениеда эса болага гап ўргатиб, уни “тўтиқуш” мисол сайратиш ҳолатлари кўп кузатилади.
- ✓ болалар мавзуси доимий эмас, балки бирор бир муҳим воқеа муносабати билан масалан, 1-июнь-Халқаро болалар куни, 2 сентябрь – Билимлар куни, 3 декабрь – Халқаро ногиронлар куни арафасида журналистларнинг “қизиқиш”лари ортиб, бошқа пайтга нисбатан кўпроқ ёритилади.

Болалар мавзусининг оммавий ахборот воситаларида ёритишнинг ўзига хос қонун-қоидалари, талаблари бор. Аввало, таъкидлаш жоизки, журналистика назариясининг умумий қонуниятлари ва етакчи тамойиллари болалар журналисикасига ҳам тааллуқли.

Шу билан бирга болалар мавзусида ёзадиган журналистлар қуидаги энг муҳим талабларни билишлари жуда зарур:

болалар мавзусидаги журналистик материалнинг композицион тузилиши аниқлик ва оддийликка асосланиши керак;

болалар мавзусидаги ҳар қандай журналистик материалнинг асосий объекти муайян воқелик, яъни бўлиб ўтган воқеа, ҳодиса, вазият, жараёнлар ташкил этиши керак;

болалар мавзусида тайёрланган ҳар қандай материалга журналистик асар сифатида ёндашиш зарур;

журналистиканинг олтин қоидаси – нима, қачон, қаерда, деган саволларга жавоб бериш мұхим.

Энг асосийси болалар мавзусини ёритишда журналистлар болаларнинг хукуқларини яхши билишлари, улар билан боғлик мавзуларда аниқ факт ва далилларга асосланишлари билан бирга, уларнинг ёши, психологияси, ижтимоий аҳволига боғлик ҳолатларга албатта, эътибор беришлари керак.

Сўнгги йилларда болалар ёки ёшлар қиёфасидан (образи) фойдаланиш уларнинг яқинларини хавотирга тушишларида асосий сабаб бўлмоқда. Чунки турли хил тасвирларда болалар ёки ёшларни расмларидан, қиёфалардан мақсадга мувофиқ тарзда эмас, умумий фойдаланиш учун олинади, деган тахминлар мавжуд. Айниқса, интернет-технологияларининг ривожланиши туфайли, расм ва ахборотларга эга бўлиш ва тарқатишни осонлаштиргани бу масалани яна ҳам мураккаблаштириди. Бундан ташқари болалар мавзуси юзасидан ОАВга нисбатан омманинг ўз талаблари бор²:

- ОАВ болаларнинг фикрларини эркин ифода этишга тааллукли қарорлар қабул қилиш ва болалар мавзуларини ёритиш юзасидан комплекс чоратадбирларни самарали усувлари билан таъминлаши зарурлиги;
- оммавийлик болаларни эшитишга, уларнинг ўз нуқтаи назарлари борлиги ва катталарнинг фикрлари каби аҳамиятга молик эканлигига таъсир кўрсатиши;
- сурат ва мақолалар болаларнинг умумий эҳтиёжларини англаш ва хайрли ишларни амалга ошириш учун зарур воситаларни йиғиши мумкинлиги имконини ошириши.

² ЎзДЖТУ Халқаро журналистика факультети талабалари ўртасида ўтказилган сўровнома натижалари. 2013 йил январь.

Бу эса журналистнинг касбий ахлоқ меъёрларига амал қилиш лозимлигини тақозо этади. Шу нуқтаи назардан журналист болалар мавзусини оммавий ахборот воситаларида ёритар экан, аввало қатъий равишда ахлоқий меъёрларга риоя этиш лозим.

! Болалар мавзусини оммавий ахборот воситаларида ёритилишида журналистга қўйиладиган талаблар:

- болага ногиронлигини айтиб, тамга босмаслик;
- боланинг нуқсонини кўрсатиб, унда салбий реакцияни келтириб чиқарувчи тавсифдан қочиши;
- болага руҳий зарар етказмаслик;
- доимо бола ҳаёти тарихини реал тасвирлаш;
- доимо боланинг исмини яшириши ёки ўзгартириши, агарда у:
 - a) ногирон,
 - b) жисмоний ёки жинсий зўрлик қурбони,
 - c) ОИТС билан касалланган,
 - d) судда унинг иши кўрилаётган бўлса.

Боланинг исми ва фамилияси фақатгина унинг ота-онаси, васий шахс томонидан розилик берилган тақдирдагина ёритилиши мумкин.

➤ Баъзи бир ҳолатларда боланинг шахсий маълумотларидан журналист материални жонлантириши учун фойдаланади, аммо берилган бу маълумотлардан бола руҳиятига зарар етказмаслиги керак.

➤ Масалан:

бала доимо журналист билан учрашганда ўзини эркин тутиши, мустақил фикр билдириши бўйича ҳуқуқини амалга ошириши лозим.

бала доимий ижтимоий мобилизация дастурларининг қатнашчиси бўлса;

бала ижтимоий-руҳий дастур қатнашчиси бўлиб, унинг исми-шарифи боланинг соғлом ривожланиши ийлида ишилатилса.

Болалар қалби ҳис-туйгуларга берилувчан ва айни пайтда ҳар нарсани билишга қизикувчи, изланувчи, ҳаракатчан бўлади. Уларнинг ана шу беғубор, ҳар қандай ёмон ниятлардан ҳоли қалбларига ноўрин зарар етказиб бўлмайди. Уларнинг рухиятига таъсир қилган ҳар бир яхши-ёмон ҳодисалар бутун ҳаёти давомида акс-садо бериб туради. Ҳар куни оммавий ахборот воситалари томонидан тарқатиладиган ахборотлар катта ёшдагилардан ҳам кўра ёшлар, айниқса, ўспириналар, кичик ёшдаги болалар рухиятига кучли салбий таъсир кўрсатади.

Бундай ахборотларни узатиш қўпроқ телевидениега хос. Рус психологи Л. Трубицына “Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат” сарлавҳали мақоласида³ шундай ёзади: “Баъзида жароҳатланганларнинг, айниқса, ҳалок бўлган ёки жон бераётган одамларнинг экранда кўрсатилиши ўз-ўзидан томошибинга, айниқса болалар ва ўспириналарга ёмон таъсир қиласи. Террорчилик хурожлари ёки портлашларни кўргандан кейин мактабгача ёшдаги болалар орасида даҳшатга тушиш, уйқусининг бузилиши сингари – руҳий нотинчлик кўп учрайди. Масалан, 5 ёшли бола янгиликлар дастурида кўрган воқеалардан кейин ёлғиз қолишга қўрқадиган, онасини ёнидан жилдирмайдиган, сал нарсага йиглайдиган, қўрқинчли туш кўриб уйғониб кетаверади. 8 ёшли болалар эса, “қайноқ нуқта”дан олинган кадрларни кўргандан кейин руҳий тушқунликка тушиб, “ниқоб”ли кишилар келиб ҳаммамизни ўлдириб кетади, деган қўрқув таъқибидан қутилолмайди. Болалардаги руҳий ҳолатнинг издан чиқиши узоқ вақт ўз таъсирини сақлаб қолади. Қизиғи шундаки, бу ёшдаги болалар ҳаётда содир бўлган бундай кундалик воқеаларни бадиий фильмлардан воқеалар тасвиридан яхши фарқлай олади. Москвада бўлиб ўтган террорчилик хурожлари оқибатида ўспириналарда жароҳатдан сўнгги агрессив ҳаракатларга мойиллик ортгани ҳақида ўқитувчилардан кўплаб шикоятлар тушган”⁴. Зотан, жамият

³

⁴ Трубицына Л. Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат. Мақолалар тўплами. –Москва., 2002. 3-4-бетлар.

тараққиёти ҳам болаларга муносабатдан, эътибордан бошланади. Бу журналистлар зиммасига ҳам алоҳида масъулияти юклайди.

Савол ва топшириқлар:

1. Болалар ва катталар журналистикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари нималарда кўринади?
2. Журналистик асарнинг композицион тузилиши деганда нимани тушунасиз?
3. Дастлабки миллий болалар нашрлари ҳақида нималарни биласиз?
4. Ўзбекистон ОАВда болаларни тасвирлашда қандай стереотиплар мавжуд?
5. Ҳозирги кундаги болалар учун мўлжалланган нашрлар, кўрсатувларни таҳлил қилинг.